

AZƏRBAYCANDA ETNİK İCMALARIN FORMALAŞMASI XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Xülasə

Etnik icmalar ümumi mənşəyi, tarixini, dilini, ortaq mədəni və fiziki xüsusiyyətlərini paylaşan və tarix boyu kollektiv subyekt kimi öz şəxsiyyətlərini qoruyub saxlayan icmalardır. Millət dil, mədəniyyət, din, əcdad, adət-ənənə kimi ortaq xüsusiyyətlərə malik bir qrupdur. Azərbaycan etnik, dil və mədəni xüsusiyyətlərin müxtəlifliyi ilə seçilən ölkədir. Mədəni müxtəliflik bir ölkə və ya millət daxilində müxtəlif mədəniyyətlərin mövcudluğudur.

Məqsəq – Azərbaycanda etnogenez proseslərin əsrlər boyu davam etməsinin tədqiqidir. Bütün etnoslar kimi, Azərbaycan etnosu da yarandığı gündən davamlı olaraq inkişaf edir. Çətin tarixi sınaqdan çıxmış xalqımız müasir dövrdə də tolerant və humanist dəyərləri ilə dünyada tanınır. Ümumiyyətlə, hər bir etnik qrup tarixin müəyyən mərhələsində müxtəlif əhali komponentlərinin birləşməsi nəticəsində formalaşır və müəyyən daxili quruluşa malik etnik birlik təşkil edir.

Bu məqalədə Azərbaycanda etnik icmaların formalaşma tarixi, Azərbaycan xalqının demoqrafik xüsusiyyətləri, azərbaycançılıq ideyası haqqında məlumat verilir. Məqalənin məqsədi Azərbaycanda etnik icmaların formalaşması tarixini araşdırmaqdır.

Açar sözlər: Azərbaycan xalqı, etnik icma, bölgədəki inkişaf, millət anlayışı

Giriş

Etnik icma, qəbilə və millət arasında orta ölçülü, mədəni səviyyədə nisbətən homogen olan insan qrupudur. Heç bir obyektiv fərqləndirici meyar tayfanı etnik qrupdan, xalqdan və ya millətdən aydın şəkildə fərqləndirməyə imkan vermir və bu termin əsasən xarici olaraq dominant qrupa aid olmayan insan qruplarını, xüsusən də yerli və ya yerli xalqları adlandırmaq üçün istifadə edilmişdir.

Ölkəmiz vahid çoxmillətli ölkədir və etnik birlik bütün etnik qrupların insanların həyat xəttidir. Bizim vətənimiz qədim tarixə və xalqımız humanist dəyərlərə malikdir. Azərbaycan xalqının tolerant ənənələri əcdadlarımızdan bizə qalan zəngin mirasdır və bu amil ölkəmizin gələcək rifahı üçün xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Ölkənin siyasi həyatında mühüm əhəmiyyət kəsb edən çoxmillətlik və çoxmədəniyyətlik ölkəmizin əsas xüsusiyyəti və ölkəmizin inkişafı üçün mühüm hərəkətverici qüvvədir.

Biz bütün etnik qrupların insanların xoşbəxt və gözəl həyat sürməsinə imkan yaratmaq üçün tolerant ənənələri inkişaf etdiririk. Biz bütün etnik qrupların nümayəndələrinə dönə-dönə bildirməliyik ki, bütün etnik qruplar vahid Azərbaycan xalqının formalaşması və inkişafına öz töhfələrini veriblər və bütün etnik qruplar bir-birini dəyərləndirib öyrənməlidirlər. Milli quruculuq xalqı bir ölkə daxilində birləşdirmək məqsədi daşıyır, bu anlayışı əsasən siyasi cəhətdən sabit və uzunmüddətli perspektivdə mövcudluqla xarakterizə etmək olar. Milli birlik və həmrəylik ölkədə sülh və əmin-amanlığı təmin edir. Ölkə daxilində milli birlik və həmrəyliyin təmin etdiyi əmin-amanlıq, əmin-amanlıq mənəvi-mənəvi dəyərlərlə də möhkəmlənir. Ölkə daxilində əldə edilən bu

milli birlik və həmrəylik dağıdıcı və bölücü zərərli hərəkətlərlə mübarizə üçün tam potensialı təmin edir.

Etnik təfəkkürün formalaşması xüsusiyyətləri

Əməyin fiziki və əqli sahələrin inkişafı etnik təfəkkürün formalaşmasının yeni mərhələsinə təkan verdi: buraya modəniyyətin işarələr sistemləri ilə ifadə olunan növləri də təsir etməyə başladı (yazı, memarlıq, heykəltaraşlıq, məişət əşyaları, texnika və s.). Əvvəlki dövrlərdə etnik şüur daha çox kollektiv xarakter daşıyırdı; burada insan haqqındakı kosmoloji təsəvvürlər (sonradan yaranmış mifoloji və dini təsəvvürlərlə yanaşı), məs., maldarlıq mərasim mahnıları («Saya», «Sayalı» burada Saya - işıqlı başlanğıc, Tanrı, müdrik ağsaqqal, xalqın özü, yaradıcıdır; insan, dünya, kainat, yaradıcı qüvvə, onun müdrikliyi, paklığı və sadəliyi ilə eyniləşdirilir) geniş yayılmışdı.

O zaman antropomorfoloji (insanın psixik keyfiyyətlərin heyvanlara və cisimlərə ötürülməsi) və zoomorfoloji (ilahələri heyvanlar şəklində təsəvvür edilməsi) təsəvvürlər geniş yayılmışdı; indiki dövrdə bu təsəvvürlər «Kosa-kosa», «Səməni» mərasimlərdə, səhrli sayılan bir sıra inanclar və nişanələrdə yaşayır. Çoxlu atalar sözlərində, zərb-məsəllərdə, mərasim oyunlarında ifadə olunan ən müdrik, aparıcı ağsaqqalın pərəstişi bizim şüurumuzda indi böyüklərə, valideynlərə, qonaqlara hörmət etmək kimi formada yaşayır: həm məişətdə (böyüklərin qarşısında ayağa qalxmaq, onların qabağında yeməmək, içməmək, siqaret çəkməmək, uşağı əlinə götürməmək, söz güləşdirməmək, səbrli və nəzakətli olmaq, onlardan qabağa getməmək, onların maraqlarını öz marağından üstün tutmaq və s.).

Etnik təfəkkürün tərkibinə həm də Azərbaycan xalqının etnogenezi də təsir göstərmiş: bu xalqı formalaşdıran əsas komponentlər müxtəlif dövrlərdə müxtəlif olmuş: məs., e.ə. I minilliyin II yarısında albanlar və saklar, erkən orta əsrlər dövründə - erkən qıpçaqlar və peçeneqlər, hunlar, collar, suvarlar, bulqarlar və xəzərlər və s. Etnik proseslər xalqın iqtisadi və siyasi qüdrətilə, onun coğrafi vəziyyəti və sosial-siyasi statusu ilə sıx əlaqəlidir. Orta Asiya, Yaxın və Uzaq Şərq, Avropa xalqların, tayfaların irticaçı siyasətinin nəticəsində şəhərlər, kəndlər boşaldılır, yer üzündən silinirdi, sonradan yenilər ucaldılırdı; tərəqqinin «dalğavari» hərəkəti, özündəşüurla bağlı olan bir sıra tarixi dəyərlərin mənimlənməsinə səbəb olur, digər tərəfdən, xalqın tarixi yaddaşında bir sıra «boşluqların» əmələ gəlməsinə gətirib çıxarırdı.

Vasitəçi rolunu burada din, hakim tayfalar, ittifaqların və yerli qəbilələrin danışq dilləri oynayır. Ən əhəmiyyətli dinlər və inanclar ən qədimləridir. Çünki onlar primitiv şüura mühüm təsir göstərə bilib, bu təsir indi də özünü ifadə edir. Söhbət zərdüştlük, xristianlıq və islamdan gedir. Dinin təsirini birinci növbədə tarixi özündəşüurda qəhrəman, qəhrəmanlıq, təmənnəsizlik, borc, təmənnəsiz xeyirxahlıq ideyaların yaradılmasında görmək olar. Şübhəsiz, qəhrəman obrazı lap əvvəl mifoloji şüurda yaranıb yaşayırdı. Qəhrəmanın təsvirini biz daha çox şifahi xalq ədəbiyyatı janrlarında görürük. Bununla belə qəhrəmanlıq, xeyirxahlıq ideyaları dini şüurda da yaşayır (xüsusilə ruhanilərin, dini xadimlərin həyat və yaradıcılıqla bağlı olan dini ideyalar və təsəvvürlərdə).

Din və dil nəsillərin qarşılıqlı əlaqələrini ənənələrdə, adətlərdə, siyasi quruluşda təmin edirdi; qəbilə-tayfa, icma, daha sonra – feodal münasibətləri şəraitində bütöv ictimai orqanizmin, bütöv xalqın ruhunun formalaşması üçün belə proses müsbət rol oynayır. Dinin əsas problemi – insan və dünyanın, insan və cəmiyyətin qarşılıqlı münasibətlərin qiymətləndirilməsində əhkamçılıq mövqedən çıxış etməsidir. Nəticədə dini ideyalar cəhalət və irticanın mənbəyinə, bu ideyaların təbliğatçıları fanatizm və cəhalətin rəmzlərinə çevrilir.

İslam dini bir çox icmaların, o cümlədən azərbaycanlıların mənəvi və sosial həyatında mühüm rol oynayır. Biz, bir müsəlman olaraq, digər din nümayəndələrinə qarşı tolerantıq. İslamçılıq ideyaların ümumbəşəri və sinfi məzmunu var. Bunu bir çox islam dinini qəbul edən icmalarında, onların həyat tərzində görmək olur. Digər dinlərdə olduğu kimi, islamda da dini ideologiya və praktika müəyyən mənada ziddiyyətlidir. Bütün bunlar müxtəlif təriqətlərin yaranmasına və yaşamasına səbəb olub. İnsanların şüurunda dinə müsbət münasibət formalaşıb.

Müsəlman olmaq – ancaq müəyyən dini ibadətlərə riayət etmək yox, həm də, yeri gələndə, bir xalqın, bir etnosun nümayəndələri olduğu haqqında düşünmək, hansısa ümumbəşəri normalara zidd olan hərəkətin qarşısını almaq deməkdir. «Müsəlmançılıq» - borclu qalmamaq, yaxşılığa yaxşılıq etmək, fayda götürmək deməkdir. Bir çox mənəvi keyfiyyətlərin mövcud olması (həm qadınların, həm kişilərin davranışına xas olan təmkinlik, ləyaqət, ciddilik, böyüklərə ehtiram) şəriətin ciddi qaydalarına əsrlər boyu əməl edilməsi ilə bağlıdır. Müəyyən mənada bu keyfiyyətlər həm də icma münasibətlərin, evcanlılığın, əcdadlara, nəsilə hörmətin olması ilə bağlıdır. Yadellilərə, əcnəbilərə qarşı hiddət və ya aqressiya o zaman yaranır ki, bilavasitə etnik rahatlığın (dilə, əraziyə, inama, ənənələrə) qarşı təhlükə yaransın.

Etnik təfəkkürdə hələ də çoxuşaqlılıq, erkən kəbinkəsmə ənənəsi yaşayır. Bunım əsasında sosial-iqtisadi amillər durur (əməyin xarakteri, aqlomerasiya tipi, üstəlik tez-tez baş verən müharibələr, basqınlar, xəstəliklər və digər səbəblər). Tarixi yaddaşda spirtli içkilərə mənfi münasibət də var; islamın burada müstəsna rolunu qeyd etmək lazımdır; təəssüflər olsun ki, xalqların həyat təzi yaxşılaşdıqca, bir çox mənəvi ideallar, o cümlədən qeyd olunan stereotip də itir.

Etnik təfəkkürdə «vasitəçi» rolunu oynayan, ən mürəkkəb işarələr sistemlərindən biri olan dilin rolu da çox böyükdür. Həm şifahi, həm yazılı formalarında dil, insanın özü-özünə və dünyaya olan münasibətinə hiss edilmədən təsir göstərir. Bir çox dillərdən, ləhçələrdən əmələ gəlmiş məlahətli, melodik, anlaşıqlı fonetik struktura malik olan Azərbaycan dili tezliklə poeziya, fəlsəfə və millətlərarası ünsiyyətin dilinə çevrildi.

Qeyd edilməlidir ki, etnik təfəkkür tarix boyu inkişaf edib, özündə qonşu xalqların təfəkkürünün bir sıra xüsusiyyətlərini ehtiva edə bilib. İlk növbədə burada ümumi olan coğrafi və iqlim şəraiti, dini şüur, siyasi proseslər öz rolunu göstərib. Burada dilin də əhəmiyyəti böyükdür. Necə ki, minlərlə kilometr məsafədə yaşayan insanların etnik xüsusiyyətlərində ümumi xüsusiyyətlərə rast gəlinəydi kimi, müxtəlif xalqların dillərində də onlarda baş verən dərin proseslər sayəsində müəyyən oxşarlıq tapmaq olar. Onlar hətta proto-dilləri fərqləndirir və dillərin mənşəyində bir növ vahid mənşəyi tapmağa çalışırlar. Bu, paleokontaktlarda Yer kürəsinə universal təsir tapmağa çalışdıqlarına bənzəyir, hansısa bir nöqtədə, məsələn, Şumer sivilizasiyasında başlamış və sonra bütün digər ərazilərə yayılmışdır.

Qafqaz ərazisi qədim insan məskənlərinin vətənidir. Bu gün burada müxtəlif saylardan ibarət çoxsaylı etnik qruplar yaşayır, onların hər birinin öz qədim tarixi var. Hücumlar, ərazilərin zəbt edilməsi, indiyədək məlum olmayan, yaşayış olmayan torpaqların mənimsənilməsi ilə bağlı davamlı assimilyasiya prosesləri dünyanın dərk edilməsində, müxtəlif işarə sistemlərinin, o cümlədən linqvistik sistemin formalaşmasında öz əksini tapmışdır.

Qafqaz xalqları ilk növbədə qədim inancların ifadəsi ilə dil sistemlərinin formalaşması yolu ilə getmişlər ki, bu da mədəni (təbii və süni) semiotikada işarə və simvolların zənginləşməsinə səbəb olmuşdur. Onları burada vahid coğrafi bölgə, iqlim şəraiti, vahid tarixi tale birləşdirir. İşarələrin-artefaktların, yəni ibadət obyektlərinin, memarlıq və heykəltəraşlıq strukturlarının tədqiqi göstərir ki, burada təbii dillərin semiotik imkanlarından da geniş istifadə olunub. Hər hansı digər dillərdə olduğu kimi burada da leksik

mənadan anlayışlara qədər müxtəlif əlamətlərin idrak xüsusiyyətlərinin gradasiyası kimi semiotik məzmun növlərindən istifadə edilmişdir. Biz yalnız bu maraqlı problemin tədqiqinin başlanğıcındayıq, burada obyektiv nəticələr əldə etmək üçün müvafiq elmi ədəbiyyatın bütün kütləsini cəlb etmək lazımdır ki, bu da sonrakı tədqiqatlarımızın məqsədidir.

Azərbaycan xalqının sosial-demoqrafik xüsusiyyətləri

Azərbaycanlılar Azərbaycan Respublikasında və İranın şimal-qərbində türkdilli xalqdır. Onlar Azərbaycanda ən böyük etnik qrupu (90%-dən çox) təşkil edirlər, burada azərilər ölkənin əksər ərazilərində üstünlük təşkil edir [7, s.7]. İranda yaşayanların əksəriyyətindən fərqli olaraq, Azərbaycandakı azərbaycanlıların əksəriyyəti onilliklər boyu sovet ateizmindən sonra dünyəviləşiblər. Savadlılıq səviyyəsi yüksəkdir, şəhər əhalisi təhsil alsada, kənd yerlərində təhsil nisbətən aşağı səviyyədədir.

Dünyada azərbaycanlıların sayı haqqında müxtəlif fikirlər var, bu baxımdan siyahıyaalma rəqəmlərini dəqiqləşdirmək çətindir. “Təqribi sayı 50 milyon nəfər olan dünyada azərbaycanlılarının 10 milyondan çoxu hazırda mühacirətdə yaşayır” [2]. Böyük əksəriyyəti Azərbaycanda və İran Azərbaycanında yaşayır. Çox güman ki, milyonlarla diaspora qonşu ölkələrdə və dünyanın hər yerində rast gəlinir. Türkiyədə, Gürcüstanda, Rusiyada, ABŞ-da, Kanadada, Almaniyada və digər ölkələrdə azəri icmalarının böyük ölçüləri var. Azərbaycanda aparılan əhali hesablamaları etibarlı hesab edilsə də, İran üzrə rəqəmlər şübhəli olaraq qalır. XX əsrin əvvəllərindən bəri İran hökumətləri etnik qruplar haqqında statistik məlumatları dərc etməkdən yayındılar. “Özünəməxsus ləhcəsində Anadolu türkcəsinə yaxın bir ləhcə ilə danışan Azərbaycan türkləri müxtəlif ləhcələrə malik olan və yerləşdiyi yerə görə yerli adlar daşıyan böyük Türk Ağacının bir budağıdır” [6, s.143].

Azərbaycan dili Altay dil ailəsinə, türk qrupuna və türk və türkmən, krım tatar, qaqauz kimi oğuz alt qrupuna aiddir. Qloballaşma və digər xalqlarla inteqrasiyanın artması türklərin öz tarixi diapazonundan kənarda geniş yayılmasına səbəb olmuşdur. Türk dilləri Altay makro ailəsinə mənsub qohum dillər ailəsidir. Türk dilləri Aralıq dənizindən Sibirə və Qərbi Çinə qədər yayılmışdır.

Azərbaycanlıların etnogenezi müasir Azərbaycan etnosunun çoxsaylı və müxtəlif etnik və dil elementləri əsasında formalaşması prosesidir. Müasir dövrdə “Azərbaycanlılar” etnonimi Azərbaycan Respublikası türklərinə, həm də İran Azərbaycanına aiddir. Azəri termini bəzən azərbaycanlıların sinonimi kimi istifadə olunur. Azərbaycanlılar etnonimi həmin bölgənin sakinləri olub-olmamasından asılı olmayaraq etnik qrupun üzvlərinə aiddir. Həqiqətən də, Azərbaycan dilli əhalinin bir hissəsi Türkiyənin şərqində, Gürcüstanın bir hissəsində və Dağıstan Respublikasında (Rusiya), eləcə də İranın Azərbaycandan kənar bəzi əyalətlərində yaşayır. Onlar əsasən Şərqi Azərbaycan, Ərdəbil, Zəncan və Qərbi Azərbaycan vilayətləri daxil olmaqla İran Azərbaycanı bölgəsində məskunlaşıblar və orada məskunlaşıblar və daha az sayda Kürdüstan, Qəzvin, Həmədan, Gilan, Mərkəzi və Kirmanşah kimi digər vilayətlərdə də məskunlaşıblar. Tehran, Kərac və digər bölgələrdə əhəmiyyətli bir azlıq.

Aşağıdakı xarici ölkələrdə azərbaycanlıların sayları 100 mindən çoxdur [2] (cədvəl 1).

Hazırda Azərbaycan kimi tanınan əraziyə ilk böyük türk axını Səlcuqlular dövründə başlamış və sürətlənmişdir. “Türk zadəgan tayfalarının Azərbaycan torpaqlarına növbəti axını XI-XII əsrlərə təsadüf edir. Oğuzların yerli türk boyları ilə qaynayıb qarışdığı bu proses Azərbaycan türklərinin etnik inkişafının son mərhələsi idi” [10, s. 2515].

Cədvəl 1. Xarici ölkələrdə azərbaycanlıların sayı, nəfər

No	Ölkə adı	Azərbaycanlıların sayı
1.	İran İslam Respublikası	30.000.000
2.	Türkiyə Cümhuriyyəti	3.000.000
3.	Rusiya Federasiyası	2.500.000
4.	ABŞ	1.000.000
5.	Misir Ərəb Respublikası	850.000
6.	İraq Respublikası	800.000
7.	Gürcüstan Respublikası	600.000
8.	Ukrayna Respublikası	500.000
9.	Əfqanıstan	430.000
10.	İordaniya Həşimi Krallığı	410.000
11.	Pakistan İslam Respublikası	350.000
12.	Almaniya Federativ Respublikası	300.000
13.	Hindistan Respublikası	300.000
14.	Əlcəzair Xalq Demokratik Respublikası	260.000
15.	Kanada Respublikası	174.000
16.	Banqladeş Xalq Respublikası	170.000

Mənbə: [10, s. 2515] əsasında tərtib edilmişdir

Oğuz türklərinin indiki Türkmənistandan köçü dil oxşarlığı ilə təsdiqlənir və İlxanların tabeliyində olan qoşunların çoxu türklərdən təşkil olduğundan Monqollar dövründə yüksək səviyyədə qalmışdır. Səfəvilər dövründə Azərbaycanın türkləşməsi Səfəvi imperiyasının dayağı olan türk ordusu olan qızılbaşların təsiri ilə davam etdi. Azərbaycan adının özü vilayətin türkcəyə qədərki adından olan Azərbaycan və ya Adarbaycan adından götürülmüşdür.

Siyasi məna kəsb etmədən istifadə edilən “Şimali Azərbaycan” və “Cənubi Azərbaycan” ifadələri Azərbaycanın Araz çayının şimalında və ya cənubunda yerləşən coğrafi rayonlarını ifadə etmək üçün istifadə olunur. “Azərbaycan xalqı bu geniş ərazidə yaşayan türk etnoslarının və qonşu ölkələrdən gəlib burada məskunlaşmış, türk dillərində danışan digər tayfaların qaynayıb qarışmasından yaranmışdı” [8].

XIX əsrdə Cənubi Qafqazın Rusiya imperiyası tərəfindən işğalından sonra ənənəvi olaraq bütün türkləri tatar adlandıran rus hakimiyyət orqanları onları fərqləndirmək üçün Zaqafqaziya bölgəsində yaşayan tatarları “qafqazlılar” və ya “tatarlar” adlandırdılar. “XIX əsrdə Azərbaycan dövlətçiliyi tarixində qazanılan uğurlardan biri burjuva münasibətlərinin, milli burjuaziya və Azərbaycan millətinin yaranması oldu” [9].

XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan maarifçiləri arasında millətçilik ideologiyası geniş yayıldı və bu ziyalılar ilk fərsətdə 1918-ci il mayın 28-də Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətini yaratdılar. Bu, gənc Azərbaycan dövlətinin və bütövlükdə Azərbaycan xalqının keyfiyyətə yeni mərhələyə çatmasını əlamətdar edən böyük hadisə idi. Sovet hakimiyyətinin qurulması ilə Cümhuriyyət süqut etdi.

Bu dövrdən etibarən Cənubi Azərbaycanda da Azərbaycanlılar arasında millətçilik ideologiyası özünü biruzə verməyə başladı. Keçən əsrdə sahın devrilməsi ilə nəticələnən inqilabda Cənubi Azərbaycan türklərinin iştirak etmələrinin üç mühüm səbəbi var. Bunlardan birincisi, digər azlıqlar kimi öz mədəniyyət və dillərini yaşamamaları və iqtisadi gücün farsların ətrafında cəmlənməsidir. İkincisi, İranın hər tərəfinə yayılıblar. Bu onlara geniş bir əraziyə təsir etmək imkanı verdi. Üçüncüsü, 1920-ci və 1945-ci illərdə Azadistan Dövlətinin və Cənubi Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin süqutu zamanı rejim tərəfindən

çoxlu türk ailəsinin öldürülməsi və sürgün edilməsi səbəbindən rejimə qarşı kin bəsləmələridir [5, s. 272-273].

“Azərbaycançılıq ideyalarının bərqərar olunmasında ulu öndər Heydər Əliyevin fəaliyyət dövrü xüsusi bir mərhələdir” [4]. Heydər Əliyev azərbaycançılıq ideologiyasının formalaşmasında İslam dininin rolunu xüsusi qeyd edirdi. Azərbaycançılıq ideologiyası ilk növbədə Azərbaycan Respublikasının həmişə müstəqil dövlət olacağı və heç vaxt başqa dövlətin tərkibində, himayəsi altında yaşamayacağına ifadə olunurdu. Respublika azadlıqsevər və zəhmətkeş vətəndaşlarla, təbii sərvətlərlə, mövcud iqtisadi potensialla o qədər zəngindir ki, özünü lazım olan hər şeylə təmin edə bilir. Heydər Əliyev vurğulayırdı ki, sonuncunu hələ SSRİ dağılmamışdan əvvəl ən bəsirətli sovet alimləri, Qərbin politoloqları və sovetoloqları söyləmişlər.

Azərbaycançılıq ideologiyasını Heydər Əliyev Azərbaycan Respublikasının sadə vətəndaşlarının fikir, arzu və şikayətlərinə ciddi diqqət yetirməklə ifadə edirdi. 1995-ci ildə noyabrın 12-də yeni Konstitusiyaya qəbul olundu. “Milli mənsubiyyət hüququ” haqqında 44-cü maddədə qeyd olunur ki: Hər kəsin milli mənsubiyyətini qoruyub saxlamaq hüququ vardır. Heç kəs milli mənsubiyyətini dəyişdirməyə məcbur edilə bilməz” [3, səh.29].

Nəticə

Müasir bəşəriyyət ictimai həyatın bütün sahələrini əhatə edən, ölkələrin və xalqların qarşılıqlı asılılığını artıran qloballaşma proseslərini yaşayır. Postsovet məkanında ərazi-dövlət quruluşunun dəyişməsi miqrasiya proseslərinin bütün kompleksinin inkişafına obyektiv təsir göstərdi: həm ölkələr daxilində, həm də ölkələr arasında, istər-istəməz etnik miqrasiya problemlərini gündəmə gətirdi. Müasir dünyada çoxmillətlik bir çox dövlətlər üçün aktual problemə çevrilir. Çoxmillətli ölkələrdə müxtəlif etnik mənsubiyyətə malik insanlara münasibət vətəndaş cəmiyyətinin vəziyyətini və dövlət sisteminin sabitliyini böyük ölçüdə müəyyən edən ən aktual siyasi və üstəlik mənəvi problemlərdən biridir. Etnik tarixi, sosial, siyasi, sosial-mədəni və konfessional yaddaş prizmasından etnik mənsubiyyətin sosial köklərini və genezislərini daha dərinədən dərk etməyə imkan verir. Etnik identiklik - fərdin özünü ümumi maddi və mənəvi mədəniyyətin, dilin, dəyərlərin, adət-ənənələrin, adət-ənənələrin, tarixi keçmişin, mənşə ərazisinin, etnoniminin və dininin bir hissəsi kimi dərk etməklə müəyyən etnik icmaya mənsubluq hissidir. Xalqımızın etnik identikliyi uzunmüddətli proseslər nəticəsində formalaşmış və inkişaf etmişdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan diasporu. Dünya Azərbaycanlılarının I Qurultayı. Dünya Azərbaycanlılarının I Qurultayında Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin nitqi. 10 noyabr 2001-ci il Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İşlər İdarəsinin Prezident Kitabxanası. // <https://files.preslib.az/projects/diaspora/c1.pdf>, 39 s.
2. Azərbaycandan kənarda yaşayan azərbaycanlıların sayı. Azərbaycan. <https://azerbaijan.az/related-information/207>
3. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. Burax. məsul. E. M. Əfəndiyev. Bakı: Hüquq ədəbiyyatı, 2011, 365 s.
4. Əmirəliyev Ə. Ulu Öndər və Azərbaycançılıq məfkurəsi. Respublika. 2023. 2 may. № 89. S. 7.
5. İpek C.D, “Güney Azerbaycan Türklerinde Kimlik Sorunu”, Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, 12(1), 2012, s. 267-283.
6. Kürkcüoğlu. Azərbaycan'ın Türkleşmesi Tarihine Bakış // Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Sayı 1, Erzurum, 1994, s. 143–156.

7. Qəribli M. Azsaylı xalqların Azərbaycanda öz etnik, dini və tarixi dəyərlərini qoruya bilmələrinin təminatları... Bakı Xəbər. 2021. 23 fevral. № 34. S. 7.
8. Ömərov V. Azərbaycan xalqının yaranmasının dövlətçilik tarixində əhəmiyyəti. Səs. 2012. 8 sentyabr. S.14.
9. Ömərov V. XIX əsrdə Azərbaycanda burjua münasibətləri və Azərbaycan millətinin yaranması. Səs. 2012. 1 noyabr. S.14.
10. Paşayeva M. Azərbaycan Türklerinin Etnik Tarihine Kısa Bir Bakış. ICANAS, 38(5), 2007, s. 2505-2516.
11. Professor Nizaməddin Şəmsizadə azərbaycançılığın 5 əsas şərtini açıqlayır. Azərbaycançılıq milli ideologiya tipidir. Şərq, 2014, 8 may. № 80. S.5.
12. Seyidov Ə. Heydər Əliyev və Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. Bakı: Uniprint, 2009, 256 s.
13. Sovet Sosialist Respublikaları İttifaqının Konstitusiyası: əsas qanun. 1977-ci il oktyabrın 7-də doqquzuncu çağırış SSRİ Ali Sovetinin növbədənkənar yeddinci sessiyasında qəbul edilmişdir /burax. məs. Ə. Ağayev, Bakı: Azərnəşr, 1978. 70 s.
14. Tokluoğlu C. Azərbaycan'da Milliyetçilik ve Milli Kimlik Tanımlamaları. Bilig Güz. 2002. Sayı 23: 39-66.

Гасил Аббасов

ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ ЭТНИЧЕСКИХ ОБЩИН В АЗЕРБАЙДЖАНЕ

Резюме

Этнические сообщества – это сообщества, которые имеют общее происхождение, историю, язык, общие культурные и физические характеристики и сохранили свою идентичность как коллективный субъект на протяжении всей истории. Нация – это группа, имеющая общие характеристики, такие как язык, культура, религия, происхождение и традиции. Азербайджан – страна, отличающаяся разнообразием этнических, языковых и культурных особенностей. Культурное разнообразие – это присутствие разных культур внутри страны или нации.

Цель статьи – рассмотреть историю формирования этнических общностей в Азербайджане. Процессы этногенеза в Азербайджане продолжались на протяжении веков. Как и все этносы, азербайджанский этнос с момента своего возникновения непрерывно развивался. Наша нация, пережившая тяжелое историческое испытание, и в наше время известна в мире своими толерантными и гуманными ценностями. В целом каждый этнос формируется в результате соединения различных компонентов населения на определенном этапе истории и образует этнический союз с определенной внутренней структурой. В данной статье представлены сведения об истории формирования этнических общностей в Азербайджане, демографических характеристиках азербайджанского народа, идее азербайджанства.

Ключевые слова: азербайджанский народ, этническая общность, развитие региона, концепция нации

FEATURES OF FORMATION OF ETHNIC COMMUNITIES IN AZERBAIJAN

Summary

Ethnic communities are communities that have a common origin, history, language, common cultural and physical characteristics and have preserved their identity as a collective entity throughout history. A nation is a group that has common characteristics such as language, culture, religion, origin and traditions. Azerbaijan is a country with a variety of ethnic, linguistic and cultural characteristics. Cultural diversity is the presence of different cultures within a country or nation.

The purpose of the article is to consider the history of the formation of ethnic communities in Azerbaijan. The processes of ethnogenesis in Azerbaijan have continued for centuries. Like all ethnic groups, the Azerbaijani ethnic group has been continuously developing since its inception. Our nation, which has gone through a difficult historical test, is still known in the world for its tolerant and humane values. In general, each ethnic group is formed as a result of the unification of various components of the population at a certain stage of history and forms an ethnic union with a certain internal structure. This article presents information about the history of the formation of ethnic communities in Azerbaijan, the demographic characteristics of the Azerbaijani people, and the idea of Azerbaijanism.

Keywords: *Azerbaijani people, ethnic community, regional development, concept of nation*